

Přírodě blízké hospodaření v lesích chráněných krajinných oblastí

*Sborník přednášek ze semináře
konaného dne 30. března 1999 v Průhonicích*

Správa chráněných krajinných oblastí České republiky

Česká lesnická společnost

TRENDY V ROZVOJI PŘÍRODĚ BLÍZKÝCH FOREM HOSPODAŘENÍ V LESÍCH V EVROPSKÉM KONTEXTU

Josef FANTA, Engweg 20a, 3921 DN Elst/Utr., Nizozemí

HISTORICKÉ A SPOLEČENSKÉ KOŘENY STŘEDOEVROPSKÉHO LESNICTVÍ

Od svého vzniku na počátku 18. století se středoevropské a s ním i české lesnictví vyvíjelo v reakci na společenskou situaci a poptávku. V tehdejší době šlo o vypěstování dostatečného množství dřeva, tehdy hlavního a zároveň nedostatkového zdroje energie a nepostradatelného konstrukčního materiálu.

Definitivní obsah a formu dostalo středoevropské lesnictví v průběhu 19. století. Jeho základní pilíř tvořilo plánování a regulace výnosu formulované L. Hartigem (1808), v oblasti ekonomické podpořené teorií čistého výnosu z půdy (J. Chr. Hundeshagen, 1827). Na tomto základě bylo lesnictví provozováno jako ekonomická činnost zaměřená na dosažení maximálního, trvalého a vyrovnaného výnosu z lesa realizovaného formou produkce a zpeněžení dřeva. Je třeba přiznat, že tento přístup měl úspěch. Ve středoevropských lesích se v uplynulých dvou-třech stáletích vypěstovalo neuvěřitelné množství dřeva. S malými výjimkami jako byly různé živelní a hmyzí kalamity, mnohdy katastrofálního rozsahu, fungoval tento systém celkem uspokojivě po celé industriální období, až do poloviny tohoto století. Na jeho zajištění se podílelo nějakých 10 generací lesníků, kterým paradigma pasečného lesa vstoupilo do krve a stalo se doslova součástí jejich genetické výbavy předávané z generace na generaci.

POLITICKÉ A SOCIÁLNÍ SOUVISLOSTI LESNICTVÍ NA KONCI INDUSTRIÁLNÍHO OBDOBÍ

Ve druhé polovině tohoto století došlo k velkému posunu ve vývoji střední Evropy. Vytvořila se zcela nová politická, ekonomická a sociální situace. Rozvoj demokracie vedl ke zrychlení společenského vývoje. Nebývale se zvýšil objem průmyslové výroby, vzrostla produktivita práce a životní úroveň, došlo k uvolnění pracovních sil a nárůstu volného času. Rozsáhlá urbanizace stáhla množství lidí z venkova do měst, vytvořil se jiný sociální model vztahu města a venkova. Uplatněním industriálních metod se zcela změnil charakter zemědělství. V důsledku politických změn se ve značné části Evropy uvolnily tržní vztahy a v rámci Evropského společenství byly odbourány celní bariéry. Tím se vytvořily předpoklady pro nebývalý pohyb zboží a komodit - včetně dřeva - po celém kontinentu. Průvodním jevem industrializace je obrovský rozsah znečištění ovzduší a devastace přírody a krajiny zejména ve střední části kontinentu.

Samozřejmě ani lesy a lesnictví nezůstaly stranou těchto změn. Od 50. let se v celé střední Evropě projevuje pokles vitality lesa, který ve středohorách posléze nabyl charakteru ekologické katastrofy. K tomu v posledních letech přistupuje vliv všeobecného zvyšování teplot a narůstání obsahu CO_2 v ovzduší. Zcela se změnila situace na trhu dřeva a v důsledku toho i ekonomická situace rezortu lesnictví. Na konci industriální doby není v Evropě problém dřevo vypěstovat, ale zajistit jeho odbyt. Důležité změny se odehrály a dále probíhají v oblasti sociálních požadavků na les a v postojích společnosti k lesu a lesnictví. Aktivizace zájmu společnosti o životní prostředí, přírodu a les vyúsťuje dnes v politické požadavky, jejichž cílem je zlepšení kvality života. Od konference Spojených národů v Rio de Janeiro v roce 1992 víme, že tyto požadavky celosvětově patří k obsahu udržitelného života a jeho rozvoje.

Tento stručný souhrn ukazuje, že středoevropské lesnictví se v uplynulých 50 letech ocitlo ve velmi složité situaci, která se v řadě případů dotýká samotných jeho kořenů. Významnou skutečností je, že tato situace je určována vnějšími faktory, které působí nejen na národní, ale až na globální úrovni. Každý z problémových okruhů znázorněných na obr. 1 vyžaduje specifické, a všechny společně integrované strategické řešení.

V rámci zadaného tématu se chci na tomto semináři pokusit o naznačení přístupu k řešení ekologické části výše uvedené problematiky. Nebudu se při tom zabývat detailními ekologickými aspekty lesa a lesního hospodářství, ale pokusím se rozvinout několik strategických úvah, které mají vztah k tématu semináře.

LES A JEHO FUNKCE V SYSTÉMU ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Ze všech složek krajiny má les nejlepší předpoklady pro naplnění požadavků společnosti na kvalitní životní prostředí. Pro člověka postindustriální společnosti není už les především zdrojem dřevní suroviny, ale především přírodou, kterou jinak postrádá ve svém přetechizovaném pracovním a obytném prostředí. V hierarchickém pojmovém systému životního prostředí je les v nejširším slova smyslu přírodním prvkem podobně jako vodní plochy, volná zeleň a ostatní, a spolu s nimi stavebním prvkem krajiny (obr. 2). Tato hierarchie pojmů je také mezinárodně nejen základem pro posuzování úlohy a vzájemných funkčních vztahů jednotlivých složek a stavebních prvků krajiny, ale také podkladem pro politické hodnocení jejich významu pro trvale udržitelný rozvoj. V řadě evropských zemí spíše dnes už vývoj jednoznačně k integrálnímu chápání a obhospodařování krajiny jako multifunkčního zeleného prostoru. Je proto třeba mít na zřeteli, že budoucí lesnická politika bude ve značném rozsahu zakotvena v širokých souvislostech politiky životního prostředí. Tato změna začíná mít – a v některých evropských zemích už naplno má – dalekosáhlé konsekvence pro funkci lesnictví ve společenských souvislostech a v důsledku toho také pro jeho obsah a způsob provozování.

NOVÝ MODEL STŘEDOEVROPSKÉHO LESNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Dosavadní lesnická praxe ve střední Evropě vychází z modelu normálního lesa, tj. lesa věkových tříd. Jde o velmi jednoduchý model budovaný výhradně na ekonomických ukazatelích a směřující k jedinému cíli – maximální a vyrovnané produkci dřevní hmoty. Je s podivem, že přestože se tento model nepodařilo nikde a nikdy v plném rozsahu realizovat (především pro četné poruchy vyplývající z naprostého zanedbání základních přírodních souvislostí), zůstal pro středoevropské lesníky po dobu dvou století nejpřitažlivější alternativou. Základy jeho paradigmatu tvoří a v důsledku toho obsah a formu lesního hospodářství určují preskriptivní lesopolitická a ekonomická rozhodnutí (obr. 3). Hlavními nástroji rozhodování jsou právní předpisy a preskriptivní plánování, které diktují obsah pěstební techniky naplněné především schématy pěstebních a těžebních postupů, probírkových metod a předpisy ochrany lesa. V hospodaření podle tohoto modelu nebylo nic ponecháno náhodě. Pěstování lesa je zde plně kontrolovaný systém manipulace lesních porostů od jejich výsadby až po vytěžení v mýtném věku. Systém logicky směřoval vždy k jedinému řešení a nakonec vyústil v unifikovaný způsob plantážního hospodaření v převážně jehličnatých monokulturách. Přírodní procesy byly zcela eliminovány. Varovné hlasy K. Gayera (1896), A. Moellera (1912) a dalších středoevropských lesníků, kteří si ve vlastní praxi ověřili zejména ekologické nedostatky tohoto modelu vyzněly ve své době naprázdno, nenašly ani společenskou ani odbornou odezvu.

Konec industriálního a počátek postindustriálního období nás konfrontuje se zcela jinou politickou, sociální, ekonomickou a environmentální situací než jaká existovala ještě před sto lety. Obsah a forma lesnictví jako celku nejsou určovány faktory vnitřními, ale vnějšími. Navíc jde o faktory, které operují nejen na lokální, ale i na mezinárodní, kontinentální a dokonce globální úrovni: deteriorizace prostředí, klimatická změna, globální trh, trvale udržitelný rozvoj a další aspekty vycházejí z mezinárodních politických dohod, environmentálního zákonodárství a globální ekonomiky (obr. 4). Tyto faktory určují obsah soudobé lesnické politiky a vyžadují reaktivní lesopolitické rozhodování. Koncepční rozhodování o tom jak tato lesopolitická rozhodnutí realizovat v lesnickém sektoru a vážení jejich ekonomických, sociálních a environmentálních dopadů vyžadují použití různých modelovacích technik. Na úrovni řízení výkonu lesního hospodářství je soudobé lesnictví konfrontováno s nutností různorodých cílů hospodaření, potřebou využívat reaktivních metod plánování, mimořádnými požadavky efektivnosti hospodaření apod. To vyžaduje používat zcela jiných metod hospodářské úpravy lesa, nutnost ekonomických analýz a alternativních řešení pro potřebu rozhodování. Obsahem pěstování lesů v modelu trvale udržitelného a funkčně integrovaného hospodaření nejsou aplikace pěstebních a těžebních postupů a probírkových metod, ale rehabilitační hospodaření, využívání přírodních procesů, uplatňování ekosystémových hledisek, zajišťování ochrany přírody v lese, péče o biodiverzitu lesních ekosystémů. Nástroji k tomu jsou

ekologické experimenty, modelování ekologických procesů, ekologická typologie lesa, monitoring. Sestavování, uskutečňování a vyhodnocování alternativních řešení je složitý proces. Jeho využití předpokládá mít k dispozici ověřená exaktní data, používat geografických - lesnických informačních systémů, zpracovávat scénářové studie. Výsledkem tohoto přístupu nebude unifikované, ale velmi diferencované lesní hospodářství. Produktem takto zaměřeného lesního hospodářství není jen dřevo, ale kromě něj především ekologické služby v nejširším slova smyslu – ekologická infrastruktura krajiny, rozmanitá lesní příroda, zdravé prostředí pro rekreaci, čistá voda a produktivní půda. Dalším významným produktem v budoucnu pravděpodobně bude ve dřevě vázaný CO_2 . Ve vzájemných zpětných vazbách mezi lesnickou politikou a pěstováním lesů se v tomto systému postupně vytváří obsah a forma modelu trvale udržitelného lesního hospodářství. Je nasnadě, že tento model bude tvořit páteř budoucí evropské lesnické politiky vycházející globálně z jednotných principů, ale vedoucí co do obsahu a formy na lokální, regionální i národní úrovni k maximální diferenciaci lesního hospodářství plně odpovídajícího přírodním, sociálním, environmentálním a ekonomickým podmínkám jednotlivých evropských zemí.

NEVYHNUTELNOST ZMĚNY LESNICKÉHO PARADIGMATU

Je nezvratným faktem, že koncepce lesního hospodářství formulovaná před 200 lety za zcela jiných sociálních, ekonomických a ekologických podmínek nevyhovuje současné době a nedá se harmonizovat s moderní evropskou společností postindustriálního věku. Změna je nevyhnutelná. Koncepce lesa věkových tříd a trvalost lesa interpretovaná jako trvalost produkce dřevní hmoty a usilování o maximální výnos z lesní půdy jsou v současných středoevropských podmínkách historicky překonané pojmy. Současná neutěšená ekologická a ekonomická situace středoevropských lesů je přímým důsledkem tohoto způsobu hospodaření: destabilizace lesa, nadměrné nahodilé těžby, vysoké stavy zvěře a náklady na ochranu lesa, borealizace stanovišť, totální likvidace biologické diversity v plantážích jehličnatých monokultur, téměř úplné omezení přírodních procesů vývoje lesa, nadměrné vstupy energie a lidské práce namísto biologické automatizace. Výsledkem je neudržitelně nevýhodná, ekonomicky nákladná produkce dřeva průměrné kvality, realizovaná na konto nedostatečného a neuspokojivého plnění sociálních, ekologických, hydrologických a ochranných funkcí lesa.

Před středoevropskými lesníky se otevírá v této situaci obrovský prostor a šance redefinovat principy lesnictví a tím harmonizovat výkon lesního hospodářství s požadavky soudobé společnosti. Znamená to aktivně vyjít vstříc požadavkům evropské environmentální politiky, ochrany přírody a krajiny. Vzít za svou péči o biodiverzitu ekosystémů a sladit ji s tradiční funkcí produkce dřeva. Zahájit otevřenou komunikaci se společností a mít pochopení pro potřebu lidí být v kontaktu s živou přírodou, atd. Ignorování těchto požadavků by znamenalo izolovat lesnictví od vývoje, kterým soudobá evropská společnost prochází. Důsledky je možné si domyslet.

Zkušenosti z dlouhodobých experimentů v Německu, Rakousku, Holandsku a USA ukazují jednoznačně, že koncepce víceúčelového lesnictví v rámci přírodě blízkého (ekosystémového) hospodaření nejlépe odpovídá mnohvrstevné ekologické ekonomické a sociální situaci ve střední Evropě. Myslím, že na této úrovni nebude mít středoevropské lesnictví problémy s formulováním svých nových postojů. Vážné komplikace ovšem vznikají na nižší úrovni. Je jasné, že nových cílů se nedosáhne starými metodami. Středoevropské lesnictví si musí vytvořit nové paradigma – soubor metodických nástrojů, kritérií a postupů pro řízení, plánování a výkon hospodaření zaměřených na realizaci nové koncepce a na dosažení nových cílů. Tyto změny musí prostoupit celým oborem, počínaje novou odbornou terminologií a konče výkonem hospodaření v terénu a novými ukazateli ekonomické, ekologické a sociální efektivity hospodaření.

Není např. pochyby o tom, že se musí zcela změnit celý systém lesnického plánování a hospodářské úpravy lesa, včetně metod inventarizace lesa. Budoucí plánování musí být pojato jako flexibilní reakce na měnící se vnější okolnosti využívající alternativních řešení a modelování za pomoci geografických informačních systémů. Dosavadní ztrnulou kategorizaci lesů bude třeba nahradit flexibilní regionální strukturou funkcí lesa, která bude lépe odpovídat majetkovým ekonomickým, stanovištním a krajinoekologickým vztahům. Nepochybně bude třeba dále revidovat systém typologie lesa, v návaznosti na něj provést mapování biotopů a zajistit realizaci ekologické infrastruktury (ÚSES) v lesích. Ekosystémové metody hospodaření znamenají pracovat s přírodními procesy. Proto bude nutné zavést monitorování vývoje lesa a vypracovat kritéria vyhodnocování ekologických a sociálních funkcí lesa.

Není možné si představit, že by se nových cílů dalo dosáhnout v rámci existujících organizací a v ní používaných metod práce. Každá formální organizace je robustní systém, který vyžaduje určitý styl práce a odmítá neobvyklé pracovní metody a změny. Ale nové paradigma automaticky znamená změnu cílů, pracovních metod a vztahů, proudu informací, jiná kritéria atd. Ve středoevropském lesnictví se dnešní stav dá mluvit o tzv. kognitivní disonanci, která vyrůstá z nesouladu cílů a pracovních metod. Tento rozpor se dá odstranit jedině zavedením nového paradigmatu, jímž se pracovní metody a nástroje sladí s politickými a odbornými cíli.

VÝVOJ V EVROPĚ

Evropa prodělává v současné době úžasné dynamický vývoj v oblasti politické ekonomické, sociální i ekologické. Hlavní hnací silou tohoto vývoje je existence Evropské Unie. Řešení problematiky evropských lesů na politické úrovni má zpoždění za jinými obory. Hlavní příčinou tohoto stavu bylo až do nedávné doby odmítavé stanovisko některých zemí podílet se na spolupráci na přípravě evropské lesnické politiky.

V mnohých evropských zemích se ale potřeba změny koncepce lesnictví vnímá už dlouhou dobu a existují lesní majetky, na kterých se alternativní koncepce lesního hospodářství realizují v praxi už po desítky let. Významnou úlohu v tomto směru hraje v Evropě od 70. let německé hnutí *Naturgemaesse Waldwirtschaft*, které se od r. 1989 postupně rozšířilo téměř po celé Evropě jako hnutí *Pro Sylva*. Je pochopitelné, že v takovém rozsahu se pak setkáváme s různými nuancemi v terminologii (obr. 5), které na jedné straně svádějí k různým výkladům téhož pojmu, a na druhé straně k autoritativnímu jedině správnému vykladačství. Pro lesnictví budoucnosti je důležitá jediná věc, totiž že filosofie tohoto nového přístupu směřuje k mnohoúčelovému spravování nepasečného lesa a vychází přitom důsledně z jeho biologické podstaty. V podstatě nezáleží na názvu. Na čem záleží je nový koncepční přístup založený na nepřetržitosti lesa, respektování identity ekosystémů, využívání přirozených procesů, vyváženém plnění funkcí lesa a integrovaném výkonu lesního hospodářství.

Všechny evropské země podepsaly doporučení UN-konference v Rio de Janeiro 1992, na níž byl na politické úrovni formalizován mimo jiné i požadavek změny přístupu k obhospodařování lesů v celosvětovém měřítku. V evropském kontextu byl tento politický požadavek dále rozpracován na konferencích v Helsinkách (1993) a Lisabonu (1998). Tím se otevřela cesta k tomu, aby jednotlivé země promítly výše uvedené principy do své národní lesnické politiky a začaly tím naplňovat a uskutečňovat evropskou lesnickou politiku. Změny probíhající v současné době povedou v příštích 50 letech k jiné situaci v evropských lesích a lesním hospodářství. V hospodaření se zvýší důraz na přírodní hodnoty. Vzroste rozloha chráněných lesů. Změní se druhová a věková skladba lesa a jeho celková diverzita. Nepochybně se zvětší rozloha lesů. To společně povede ke změně sortimentní skladby produkovaného dřeva a nakonec i ke změnám v odbytu dřeva na mezinárodním trhu. Prognoza těchto změn je předmětem současného výzkumu (studie IBN Wageningen ve spolupráci s EFI Joensuu).

V některých evropských zemích je výše uvedená systémová změna již v pokročilém stadiu vývoje. Zásadní kroky ke změně konceptu lesního hospodářství byly v uplynulých 10 letech např. provedeny v Holandsku. Klíčovou roli v přechodu na nový systém hospodaření hraje hospodářská úprava lesa, důležitý nástroj nového lesnického paradigma. Stejnou cestou se ubírá vývoj v Německu. Od r. 1998 zde platí celostátní směrnice pro zařizování lesů. Jejím zásadním smyslem a cílem je otevření cesty k obhospodařování lesa podle modelu *Dauerwald*: víceúčelového lesního hospodářství, které v maximální míře využívá přírodních procesů a zajišťuje nepřetržitou existenci lesa. Velmi zajímavým elementem německého přístupu je klíčová pozice pojmu „vývojový typ lesa“ (Aichinger, 1952, srovnatelný s pojmem „cílový typ lesa“ v holandském systému), kterým se zavádí dynamické hledisko do obhospodařování lesa a hledisko kontinuity do lesního hospodářského plánování.

ČESKÁ SITUACE

Je složitá – z několika důvodů. Izolace, konservatismus a centralistické řízení výkonu lesního hospodářství totalitní doby nesou stále ještě své ovoce. V kritických letech popřevratového období byla orientace na ekologické metody hospodaření blokována neodpovědným a nekvalifikovaným ideologizováním ekologie v nejšířším slova smyslu některými vedoucími politiky. Přitom tato země měla v 50. letech tohoto století nejlepší lesnicko-ekologickou školu v Evropě. Nehodila se totalitnímu režimu, byla rozmetána a její stopy se dnes najdou už jen ve staré literatuře. Je pravda, že našla do značné míry svůj výraz v lesnické typologii. Ale do tohoto ekologického systému, který by měl být zásadně objektivní a nezávislý, byly postupem doby namontovány provozní technologie, které určovaly jeho používání a nakonec z něj učinily ztrnulou soustavu naplněnou předpisy. Namísto toho, aby bylo aktivním nástrojem pěstování, stalo se zařízením lesa politickým nástrojem, který předepisoval jak pěstovat les. Tím byl zlikvidován pojem iniciativy a zodpovědnosti lesního hospodáře.

V poslední době byla v ČR provedena řada změn v lesnické politice, řízení i pěstování lesů. To jsou dobré kroky správným směrem, ale jde stále ještě pouze o úpravy starého konceptu. ČR samozřejmě podepsala všechny recentní mezinárodní dohody. Podpisem dohod ovšem práce nekončí, ale začíná. Ve srovnání s některými jinými evropskými zeměmi je v ČR patrné zpoždění jak ve formulování nových koncepčních přístupů tak i v praktické práci v terénu. Prakticky zcela chybí politická stimulace, což je dáno jistými podivnostmi české politické scény a dosud poměrně nízkým ekologickým uvědoměním občanů. Za této situace není divu, že se jako jeden z hlavních problémů českého lesnictví vnímá konflikt mezi lesnictvím a ochranou přírody. Je třeba si ale uvědomit, že nejde o konflikt způsobený českému lesnictví pracovníky ochrany přírody, ale že jde o vnitřní konflikt lesnického rezortu samého. V okamžiku kdy lesník zahrne do svých úkolů pěstování lesní přírody jak to vyplývá z mezinárodních dohod i národního zákonodárství, přestává jít o konflikt a nastupuje spolupráce. Touto fází vývoje prošly nebo ještě procházejí všechny evropské země, nejde o výjimečně českou situaci. Co je v ČR do značné míry specifické je to, že česká ochrana přírody je orgánem státní správy. Vůči majiteli soukromého a správci státního lesa reprezentuje tedy státní ochrana přírody politickou vůli občanů této země. V jiných evropských zemích si tuto vůli prosazují občané sami, především prostřednictvím nevládních organizací, často s větším důrazem. Toto české specifikum je možné interpretovat se strany lesnického sektoru dvojím způsobem: negativně – a tím de facto odmítat smysl orgánu státní správy, nebo pozitivně – směrem k aktivní spolupráci. Není třeba rozvádět, který z těchto dvou přístupů by měl mít přednost.

CO JE TŘEBA UDĚLAT?

1. Zahájit intenzivní spolupráci resortů lesnictví a ochrany přírody. Při tom využít expertizy obou resortů pro realizaci programů ekologické rehabilitace lesa, zřizování lesních rezervací jako referenčních objektů lesního hospodářství, zavádění ekosystémových metod hospodaření, apod. Tím v praxi realizovat to, k čemu se ČR zavázala na konferencích v Rio de Janeiru, Helsinkách a Lisabonu.
2. Přijmout nezbytnost změny přístupu k lesnímu hospodářství, vzít ji za svou a začít ji řídit. To znamená začít aktivně pracovat na změně modelu lesního hospodářství.
3. Bezodkladně zahájit práci na vytváření metodických nástrojů nového lesnického paradigmatu – nových metod inventarizace lesa, plánování, revizi lesnické typologie, metodách vyhodnocování funkcí lesa, nových kritérií hospodaření, atd.
4. Vypracovat alternativní scénáře přechodu k novému modelu hospodaření v lesích. Za tím účelem aktivně shromažďovat, vyvíjet a vyhodnocovat nové vědecké informace, přijímat a ověřovat praktické zkušenosti z jiných evropských zemí.
5. Modernizovat systém výuky na lesnických školách všech stupňů. Příští generace lesníků bude v plném rozsahu realizovat změny, které tato generace nastartuje, je třeba ji na tuto situaci dobře připravit.
6. Vést aktivní a otevřenou komunikaci s veřejností, partnerskými organizacemi státní správy, nevládními organizacemi, obcemi, majiteli soukromých lesů a sdělovacími prostředky, informovat o činnosti a získávat je pro spolupráci.
7. Zpracovat program ekologické rehabilitace lesa (nejen v imisních oblastech) a zajistit jeho soustavnou a dlouhodobou realizaci.
8. A další.

LESY A LESNÍ HOSPODÁŘSTVÍ VE VELKOPLOŠNÝCH CHRÁNĚNÝCH ÚZEMÍCH

Ne všechny země v Evropě mají to štěstí mít národní parky a chráněné krajinné oblasti jako je tomu v České republice. Lesy v národních parcích a chráněných krajinných oblastech mají specifický status ochrany, do něhož jsou promítnuty sociální, ekologické a krajinné funkce lesa – v národních parcích zcela bez ohledu na funkci produkční, v CHKO s důrazem na vyváženou integraci funkcí odpovídající jejich poslání. Z tohoto titulu jsou ideálními objekty pro odstartování přechodu k přírodě blízkému hospodaření a hledání a vyzkoušení nových metod práce, na které bude postupně přecházet – v rámci budoucí evropské a národní lesnické politiky – celé lesní hospodářství. Především odtud by měly vyjít iniciativy k zavádění nového konceptu obhospodařování lesů a k získávání nových informací, které budou tvořit obsah nové lesnické politiky zaměřené nikoliv dovnitř oboru, ale navenek, ke spo-

lečnosti a partnerským institucím a organizacím, které zde mají své zákony dané úkoly a povinnosti. Jde především o rozvinutí aktivní spolupráce lesnického resortu s orgány ochrany přírody. Zkušenosti z různých zemí ukazují zřetelně, že v okamžiku, kdy se lesník odpoutá od ztrnulých schémat pasečného lesa, začnou se možnosti spolupráce s partnery v území a možnosti integrace funkcí lesa jevit v úplně jiném světle než dosud. A otevřenost v jednání prokazuje v tomto směru neocenitelné služby.

Řada velkoplošných chráněných území v severní části republiky má co dělat s následky ekologické kalamity z let 1950 - 1990. Setrvávání na stanovisku priority produkční funkce těchto lesů by svědčilo o naprostém nepochopení ekologické situace v těchto územích. Rehabilitační, na maximální využití přírodních procesů orientované hospodaření zde poskytne lepší výsledky než technická opatření a manipulace narušených lesů, navíc při nesrovnatelně nižších finančních nákladech. Úsilí o obnovu ekologické stability, biodiverzity, produkční a krajinné funkce těchto lesů musí vycházet z ekosystémových rozborů, ze znalosti ekosystémových procesů a jejich významu pro zdravotní stav lesa. Snížení objemu průmyslových imisí v současné době na polovinu maxima z druhé poloviny 80. let a později na čtvrtinu neznamena, že tím bude problém horských lesů vyřešen. Model zpracovaný pro Krkonoše (Emmer et al., 1998) ukazuje jednoznačně, že za takových podmínek nedojde během příštích 50 let k obnově produkční potence horských lesních půd.

ZÁVĚR

Lesy ve střední Evropě budou mít v příštím století jiné, mnohem širší poslání než dosud. Cestou k naplnění tohoto poslání je trvale udržitelné lesní hospodářství. Jeho smyslem a obsahem je vytvořit funkčně integrovaný, víceúčelový, ekologicky stabilní a ekonomicky prosperující lesní hospodářský systém. Podaří-li se ekologicky rehabilitovat středoevropské lesy, zajistí se nejen dostatečná produkce kvalitní dřevní hmoty, ale vyřeší se i naléhavé problémy ochrany přírody a krajiny na 1/3 střední Evropy a zlepší se kvalita života lidí žijících ve středoevropském prostoru. Toto je současná politická výzva a společenská objednávka pro středoevropské lesnictví, na kterou je třeba adekvátním způsobem reagovat. Je k tomu třeba dvou věcí: dobrých profesionálních znalostí a odvahy ke změně.

LITERATURA

- Aichinger, E., 1952: *Die Rotbuchenwälder als Waldentwicklungstypen – ein forstwirtschaftlicher Beitrag zur Beurteilung der Rotbuchenwälder*. Veroeff. Inst. Angew. Pflanzensoz., H. 5.
- Aichinger, E., 1952: *Die Fichtenwälder und Fichtenforsten als Waldentwicklungstypen – ein forstwirtschaftlicher Beitrag*. Veroeff. Inst. Angew. Pflanzensoz., H. 7.
- Arbeitsgem. Forsteinrichtung (Hrsg.), 1997: *Forsteinrichtung in strukturreichen Wäldern*. Niedersächs. Forstplanungsamt, Wolfenbuettel, 101 S.

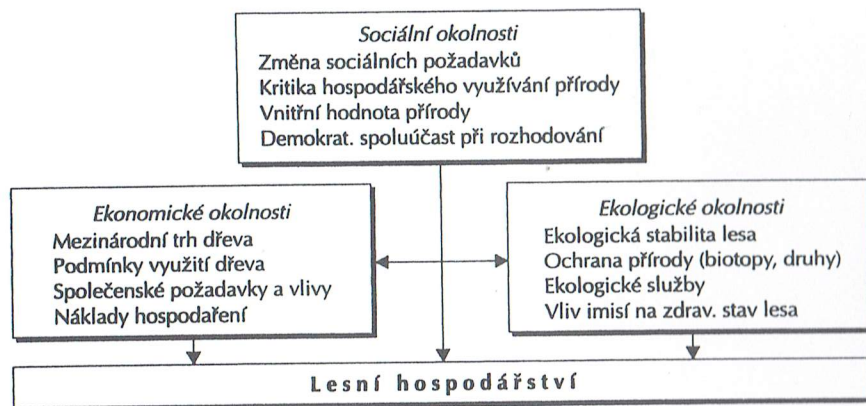
- Bergen, V., 1991: Umweltoekonomie im Spannungsfeld zwischen Forstwirtschaft und Naturschutz. *Forst und Holz* 46, 17: 463 - 464.
- Bitter, A. W., 1994: Aufgaben der Forsteinrichtung im Rahmen einer multifunktionalen Forstwirtschaft. *Forst und Holz* 49, 6: 162 - 165.
- Emmer, I. M., J. Fanta, A. Th. Kobus, A. Kooiman & J. Sevink, 1998: Reversing borealisation as a means to restore biodiversity in Central-European mountain forests – an example from the Krkonoše Mountains, Czech Republic. *Biodiversity and Conservation* 7: 229 - 247.
- Fanta, J. 1997: Rehabilitating degraded forests in Central Europe into self-sustaining forest ecosystems. *Ecological Engineering* 8: 289 - 297.
- Fanta, J. & I. M. Emmer, 1996: Acid deposition and forest management in the Black Triangle: from decline to restoration. *Proceedings NATO Advanced Research Workshop, Špindlerův Mlýn* (in press).
- Faehser, L., 1987: Die oekologische Orientierung der Forstoekonomie. *Forstarchiv* 58: 50 - 60.
- Filius, A. M. & K. M. Wiersum, 1995: Doelstellingen van geïntegreerd bosbeheer: een beleidsvisie. *Ned. Bosbouw Tijdschr.*, p. 130 - 136.
- Gayer, K., 1896: *Der gemischte Wald, seine Begründung und Pflege, insbesondere durch Horst- und Gruppen-Wirtschaft*. Berlin.
- Gilmore, D. W. 1997: Ecosystem management – a needs driven, resource-use philosophy. *The Forestry Chronicle* 73, 5: 560 - 564.
- Grumbine, R. E. 1994: What is ecosystem management? *Conservation Biology* 8, 1: 27 - 38.
- Hartig, G. L., 1808: *Anweisung zur Taxation der Forste oder zur Bestimmung des Holzertrages*. Berlin.
- Hundeshagen, J. Chr., 1827: *Enzyklopaedie der Forstwirtschaft*. Giessen.
- Krečmer, V., 1993: Trvale udržitelný rozvoj a lesní hospodářství v České republice. I - Lesnictví-Forestry 39,12: 513 - 520, II - 40, 1 - 2: 48 - 54, III - 6: 256 - 264.
- Leibundgut, H., 1952: Rolle und Grundlagen der Planung beim schweizerischen Femmelschlag- und Plenter-betrieb. *Allg. Forst- u. Jagdztg.*, 4: 93 - 100.
- Mann, S. & H. Essmann, 1997: Konflikte in der Forstwirtschaft in krisenhafter Zeit. Eine Analyse der aktuellen forstpolitischen Diskussion. *Allg. Forst- u. Jagdztg.* 169, 1: 4 - 14.
- Otto, H. J., 1994: *Waldoekologie*. Ulmer, Stuttgart.
- Poleno, Z., 1997: Trvale udržitelné obhospodařování lesů. MZe-ČR, Praha, 105 s.
- Roehrig, E., 1979: Ein Beitrag zur geschichtlichen Entwicklung der „naturgemaessen Waldwirtschaft“. *Forstarchiv*, S. 121.
- Rumpf, W., 1994: Mut zu einer europaischen Forstpolitik. *Allg. Forstztg.*, 15: 818 - 819.
- Scheeder, Th., 1993: Forsteinrichtung in naturgemaessen oder naturnahen Wirtschaftswaldern. *Allg. Forstztg.* 2: 61 - 64.
- Scheeder, Th., 1994: Inventur und Planung in naturgemaessen Wirtschaftswaldern. *Allg. Forstztg.* 2: 87 - 90.
- Spellmann, H. & A. Akca, 1993: Verbesserungsmöglichkeiten in der Forsteinrichtung. *Allg. Forstztg.* 17: 427 - 430.
- Spellmann, H., 1991: Beitrage der Forsteinrichtung und Ertragskunde fuer ein forstliches Informationssystem. *Forst und Holz* 3: 57 - 65.
- Thomasius, H., 1992: Prinzipien eines oekologisch orientierten Waldbaus. *Forstl. Centralbl.* 3: 141 - 155.

- Volz, K.-R., 1997: Waldnutzungskonzepte und ihre forstpolitische Bewertung. *Forstw. Centralbl.* 116: 291 - 300.
- Wagner, R. G., 1994: Toward integrated forest vegetation management. *Journal of Forestry* 92, 11: 26 - 30.
- Waldherr, M., 1995: Das Staerkeklassenverfahren – eine moeglichkeit zur Ertragsregulierung in naturnahen und naturgemaessen Waeldern. *Forst und Holz* 14: 430 - 436.
- Weimann, H.-J., 1989: Ziele und Inhalte mittel- und langfristiger Forstbetriebsplanung. *Forstarchiv*, S. 3 - 7

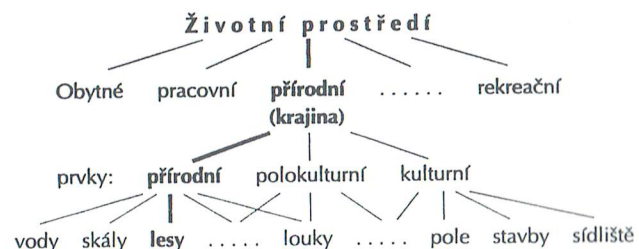
SOUHRN

Koncepce stredoevropského lesnictví formulovaná na počátku 19. století (L. Hartig, J. Chr. Hundeshagen) za zcela jiných sociálních, ekonomických a environmentálních podmínek než dnes nevyhovuje současné době a nedá se harmonizovat s potřebami soudobé evropské společnosti. Již od 50. let narůstá v Evropě potřeba změny v pojetí lesního hospodářství. Od 70. let se prosazuje trend k integrovanému víceúčelovému hospodaření založenému na principu trvalosti lesa, aplikaci ekosystémových metod hospodaření a podpoře biologické rozmanitosti. Změna modelu hospodaření je nevyhnutelná. Středoevropské lesnictví stojí před úkolem redefinovat principy hospodaření a harmonizovat výkon hospodaření s požadavky soudobé společnosti. Je třeba vypracovat nové lesnické paradigma – soubor metodických nástrojů, kritérií a postupů pro řízení, plánování a výkon hospodaření zaměřených na realizaci nových cílů lesního hospodářství.

Situace v ČR je poměrně složitá v důsledku politického vývoje ve druhé polovině tohoto století. V příspěvku se uvádějí hlavní kroky, které je třeba udělat, aby se překonala dnešní stagnace. Lesy v CHKO by měly být využity pro ověřování nových přístupů a metod hospodaření, na které bude postupně – v rámci budoucí evropské lesnické politiky – přecházet celý lesnický sektor. Spolupráce sektorů ochrany přírody a lesního hospodářství při zavádění nového modelu hospodaření a rehabilitaci poškozených lesů je nezbytná. Nový přístup vyžaduje dobré profesionální znalosti a odvahu ke změně.

Obr. 1: Lesní hospodářství a jeho problémové okruhy

Obr. 2: Hierarchie pojmů v systému životního prostředí

Les. politika a řízení les. hosp.		Pěstování lesů	
Obsah	Pracovní metody a nástroje		Obsah
Unifikované, direktivně řízené lesní hospodářství			
Ekonomika les. hosp. Řízení výkonu les. hosp. Trvalá produkce dřeva	Lesní zákon a prováděcí vyhlášky Preskriptivní plánování	Pěst. a těž. postupy Probírk. metody Ochrana lesa	Technika pěstování lesů

Obr. 3: Model lesního hospodářství založeného na konceptu lesa věkových tříd

Les. politika a řízení les. hosp.		Pěstování lesů a les. ekologie	
Obsah	Pracovní metody a nástroje		Obsah
Evropská a národní lesnická politika			
Koncepční (leso) pol. rozhodování: - environmentální politika (deteriorizace prostředí, změna klimatu, CO ₂ – sequest. & trading) - politika ochrany přírody - sociální požadavky na les - trvale udržitelný rozvoj - globální trh - apod.	Mezinár. dohody Envir. a les. zákony a předpisy Reaktivní lesopol. rozhodnutí	Modelování dopadů koncepčních rozhodnutí	Koncepční rozhodování o přístupech: - trvale udrž. hospodaření - rehabilitace destabil. a degrad. lesů - zalesňování zemědělských půd - lesy jako součást ekol. infrastruktury krajiny - biodiverzita - apod.
Diferencované lesní hospodářství			
Řízení výkonu les. hosp. Různorodé cíle hospodaření Reaktivní hosp. plánování Ekonomika les. podniku Les. produkty a služby	Flex. hosp. úprava Alternativní řešení Ekonomické rozbor	Ekol. experimenty Modelování ekol. procesů Mapování biotopů Ekol. typologie	Pěstování lesů Trvalost les. ekosystémů Rehabilitační hospodaření Využívání přír. procesů Harmonizace biodiverzity a produkce
		Monitoring, Databanky Geografické/lesnické informační systémy Scénářové studie, Expertní systémy	

Obr. 4: Model trvale udržitelného, funkčně integrovaného víceúčelového lesního hospodářství

Naturgemaesse Waldwirtschaft Naturnahe Waldbau Nachhaltige Forstwirtschaft Oekologischer Waldbau Dauerwald	Ecosystem forestry Integrated forestry Multiresource forest management Pro Sylva Geintegreerd bosbeheer
Trvale udržitelné lesní hospodářství Přírodě blízké hospodaření Funkčně integrované lesní hospodářství	

Obr. 5: Neustálená terminologie nového konceptu lesního hospodářství